

В. Л. Погрібна, доктор соціологічних наук, доцент

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ АКМЕОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Із позицій нової інтегративної науки — акмеології досліджено явище професіоналізму. Зазначено, що саме вона вивчає закономірності і технології досягнення вершин професіоналізму та творчості як «акме-форм» оптимального здійснення будь-яких видів професійної діяльності. Підкреслено, що здобуте внаслідок теоретичних і емпіричних досліджень наукове знання характеризує такий інтегративний за своєю соціокультурною природою і системоутворюючий за своїм методологічним значенням онтологічний атрибут, як акмеологічність соціокультурного буття людини в просторі її професійно-творчої освіти, становлення, саморозвитку та самореалізації.

***Ключові слова:** професіоналізм, акмеологія, «акме-форма», акмеологічність, професійне «акме», показники професійного «акме».*

Актуальність проблеми. На початку III тис. при виникненні глобально-кризових проблем — екологічних, демографічних, соціальних — особливої гостроти набуває пошук нових можливостей і ресурсів для їхнього раціонального розв'язання. Один із конструктивних шляхів при цьому пов'язаний із створенням високих інноваційних технологій, причому не тільки в традиційній виробничій галузі, а й в інших сферах людської діяльності.

Високий професіоналізм і творча майстерність різноманітних фахівців — ось той головний власне людський ресурс, що стає найважливішим чинником оптимального розв'язання насущних суспільних проблем. У цьому соціокультурному контексті великого значення набуває нова інтегративно-комплексна наука — акмеологія (від грец. акме — найвищий ступінь чогось, вершина, пік), оскільки саме вона вивчає закономірності і технології досягнення вершин професіоналізму і творчості як «акме-форм» оптимального здійснення будь-яких видів професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сам предмет, до дослідження якого звертається акмеологія, має таку ж довгу історію в суспільстві, як і саме суспіль-

ство. Уся прогресивна складова культури цивілізації базується на спрямованості і досягненнях творчої самореалізації конкретних людей. Цілісне бачення конкретної людини в усіх її вимірах і взаємозв'язках вимагає залучення знання всіх зацікавлених наук. Для цього необхідна методологія, адекватна багатоплановості і багатомірності людського життя.

Методологія пізнання життєдіяльності соціального суб'єкта, що склалася у рамках традиційної парадигми, на жаль, сьогодні не забезпечує якісно нових резервів можливостей. Більш того, у новій ситуації не всі стереотипи пізнання відповідають соціальним вимогам. Як наслідок такого підходу кожна наука окремо одержує й оперує частковим знанням про феноменологію соціального суб'єкта. Відповідні ним навчальні дисципліни теж частково доносять ці парціальні знання до практиків. Не доставши цілісного конструктивного оформлення, пропоновані фрагментарні знання про суб'єкта праці на практиці нерідко і значною мірою виявляються незатребуваними. Це призвело до необхідності пошуку принципово нового підходу, що забезпечує синтез багатьох відомостей, одержання цілісної картини соціального суб'єкта і при цьому врахування його включеності в усі реальні зв'язки та стосунки. Саме такий підхід і запропонувала акмеологія. Його основний сенс полягає у такому: використання в акмеологічному пізнанні філософських теоретико-методологічних положень дає змогу обрати загальний напрям у виробленні цілісного інтегративного підходу; вони також указують, де і як знайти оптимальні точки сполучення інтересів різних наук у дослідженні та розв'язанні проблеми.

Отже, акмеологія, використовуючи можливості філософії, не претендуючи і не заперечуючи її функції, першою прийняла роль того «інтегратора», який взяв на себе відповідальність вивчати, розбудовувати та оптимально сприяти цілісному самовираженню соціального суб'єкта.

Мабуть символічно, що поява самого терміна «акмеологія» належить до періоду бурхливого інтелектуального і соціального пошуку 20-х років ХХ ст. — у 1928 р. М. Рибніков увів його до наукового обігу. При цьому, якщо соціокультурним прототипом виникнення акмеології була така течія у російській поезії початку ХХ ст., як акмеїзм (М. Гумільов, С. Городецький, А. Ахматова), то її природничо-науковою передумовою стали дослідження Ф. Гальтона і В. Освальда про вікові закономірності творчої діяльності та І. Перна, який вивчав залежність її продуктивності від різноманітних психобіологічних чинників. Проте, на жаль, після такого бурхливого початку наука «заснула» більш ніж на 60 років, і лише з початку 1990-х років відновився активний інтерес до неї.

З метою вивчення й аналізу «акме-форм» як прецедентів успішної і творчої професійної майстерності та розроблення оптимальних технологій розвитку професіоналізму акмеологія проводить комплексні дослідження про-

цесів та засобів здійснення різноманітними фахівцями професійної діяльності, синтезуючи для цього досягнення інших наук про людину, насамперед філософії, психології, соціології, фізіології, генетики та педагогіки. Своєї онтологічної визначеності акмеологія набуває унаслідок її акцентуації на виявленні, описанні та аналізі феноменології «акме-форм» у життєдіяльності людини, творчому і соціально успішному здійсненні професійної діяльності, її становленні — як особистісному, так і професійному.

Здобуте в результаті теоретичних і емпіричних досліджень наукове знання про закономірності і засоби досягнення вершин професіоналізму та творчості характеризує такий інтегративний за своєю соціокультурною природою і системоутворюючий за своїм методологічним значенням онтологічний атрибут, як акмеологічність соціокультурного буття людини в просторі її професійно-творчої освіти, становлення, саморозвитку та самореалізації. З цього погляду акмеологічність у синхронічному плані функціонально виступає у вигляді самовдосконалення людини, а у діахронічному — у вигляді її професійної соціалізації.

Особливої соціальної загребуваності акмеологія набуває у сучасній Україні в умовах розбудови правової держави і демократичного суспільства, оскільки зростає потреба в соціально активних людях, великих професіоналах, ініціативних, діловитих, організованих, таких, що мають значний творчий потенціал.

Однією з основних науково-методологічних орієнтацій акмеології є її суспільно-гуманітарна спрямованість, яка виявляється в тому, що, відносячись до наук про людину, акмеологія знаходить свою онтологічну визначеність, з одного боку, на базі генетичної взаємодії з цими науками в ході історичного розвитку, а з другого — у предметному відокремленні від них як самостійної дисципліни, що тільки формується.

Зрозуміло, і до виникнення акмеології соціологи, психологи, педагоги активно досліджували питання професіоналізму, творчості, освіти дорослих, що багато в чому подібно з акмеологічною проблематикою. Однак саме особливий акцент на вивчення дозрівання майстерності, культивування його пікових «акме-форм» призвів спочатку до виникнення специфічно акмеологічної проблематики, а згодом — до концептуально-методичної побудови оригінальних акмеологічних моделей і технологій і далі до виникнення й оформлення акмеології як особливої науки зі своїм специфічними предметом і методами.

Відповідно до цієї суспільно-гуманітарної природи акмеологія тісно пов'язана з такими соціальними науками, як історія і культурологія, соціологія і економіка, політологія і конфліктологія, педагогіка і екологія. Провідною лінією у взаємодії акмеології з цими науками є соціально-культурний простір освіти людини як особистості та її професійної самореалізації в об-

раній сфері діяльності, що протікає в динамічно мінливому оточенні і здійснюється у взаємодії з партнерами по соціальному життю, людському спілкуванню та інформаційній комунікації, трудовій діяльності і сфері дозвілля, науки і мистецтва. Саме категорія соціально значущої, культурно осмисленої праці є основою у взаємодії акмеології із суспільними науками, визначаючи різноманітні соціальні аспекти тлумачення таких її ключових понять, як діяльність, професіоналізм, організація і управління. Центральне ж місце серед цих понять посідає феномен «акме» у професійному розвитку людини.

«Акме» у професійному розвитку (професійне «акме») — це стан, що означає вищий для даної людини рівень в її професійному розвитку і припадає на конкретний відрізок часу, тобто максимальну змобілізованість, реалізованість усіх професійних здібностей, можливостей і резервів людини на конкретному етапі життя.

Професійні «акме» як форми досягнення людиною високих рівнів у її професійному розвитку вивчали й описували Б. Ананьєв, О. Бодальов, А. Деркач, В. Зазакін, Є. Клімов, Н. Кузьміна, Г. Маркова та ін. Вони зазначали, що кожна людина протягом життя може досягати професійних «акме» різного ступеня суспільної і особистісної значущості [1–7]. Конкретизуємо, про які саме «акме» при цьому йдеться.

Суспільно й об'єктивно значущі професійні «акме» — це високий рівень професійних досягнень конкретного працівника, визнаний професійним співтовариством як соціально прийнятний результат, що помітно перевищує нормативний рівень. Такого роду результати праці означають, як правило, рівень професійної майстерності і перехід від нього до рівня професійної творчості, коли працівник виходить за межі професійного досвіду, включаючи у професійну діяльність нові завдання, прийоми і технології, досягає принципово нових професійних результатів, робить свій індивідуальний творчий внесок у досвід професії. У нього поряд із значними досягненнями можуть мати місце і спади, паузи, доволі низькі результати, слабкі місця у діяльності, але про професіоналів судять звичайно за тими найвищими результатами, що вони досягали.

Особистісні, суб'єктивно значущі професійні «акме» — це достатньо високий рівень професійних досягнень конкретного працівника, який помітно перевищує результати, що досягалися ним раніше. Ці досягнення часом непомітні для професійного співтовариства і не визнані ним, але усвідомлюються й оцінюються самим працівником як рівень професіоналізму, максимально можливий для нього в даний відрізок часу.

Індивідуальні суб'єктивно значущі професійні «акме» означають мобілізацію зусиль особистості, перемогу над собою, перевищення своїх попередніх професійних результатів, досягнення нового для себе рівня професіоналізму, здатність надати своєму професійному розвитку висхідного прогресивного

характеру. Хоча суб'єктивно значущі професійні «акме» не завжди визнаються професійним співтовариством як важливі для професії досягнення, проте для конкретного працівника небайдуже, як співтовариство оцінює його можливість до нових професійних успіхів («Я вже дістав свого піку, і рано або пізно про це всі дізнаються»).

Таким чином, показниками суспільно значущого професійного «акме» є професійні досягнення, що помітно перевищують результати високих професіоналів у даній галузі. Показниками суб'єктивно й особистісно значущого професійного «акме» є професійні досягнення, що перевищують попередні результати у праці даного працівника. Ці види професійних «акме» можуть не збігатися. Наявність суб'єктивно значущого «акме» не завжди визнається соціально-професійним оточенням або соціумом у цілому як об'єктивно важливі досягнення. Визнання успіхів конкретного працівника видатними, об'єктивно значущими не означає, що він досяг свого суб'єктивного максимуму й «акме».

При оцінюванні наявності і характеру професійного «акме» важливо урахувати показники професіоналізму і компетентності, що склалися в даній професії і професійному співтоваристві. Виявлення й оцінювання професійного «акме» залежать від того, як розуміється професіоналізм у конкретно-історичний проміжок часу.

У сучасній науці проблема професіоналізму вивчається з різних позицій. Так, соціальні філософи розглядають професіоналізм як «...складне інтегративне соціально-психологічне поняття, що відбиває рівень і характер оволодіння людиною професією. Професіоналізм — це не тільки досягнення суб'єктом діяльності високих професійних вершин, а й неодмінно і наявність соціально-психологічних якостей, властивостей і таких компонентів, як свідоме ставлення людини до праці, стан її “цілераціональної” (за М. Вебером) схильності до діяльності, задоволеність нею. Професіоналізм — це вищий ступінь досконалості у певному виді діяльності, найвищий рівень майстерності, звершення справи у найвищому ступені» [8, с. 87].

У цьому тлумаченні очевидним є крен у бік діяльнісного аспекту проблеми, тому професіоналізм фактично отожднюють із професійною майстерністю. Це підтверджується й іншим визначенням: «Професіоналізм — це міра і ступінь досконалості, яку досягає людина у своїй діяльності, піднімаючись на вищу сходинку майстерності, стаючи авторитетом, майстром у своєму роді занять» [8, с. 95].

У фахівців у галузі кадрового менеджменту погляд на проблему професіоналізму дещо ширший: «Професіоналізм не є виявом вузької спеціалізації працівника. Він складається зі спеціальних знань, умінь і навичок, з оптимального вияву особистісних якостей людини, у тому числі моральних, із найбільш повного використання всього апарату» [9, с. 104]. Іншими словами,

тут є спроба осмислити дану категорію з позицій не тільки діяльнісного, а й особистісного підходу.

В акмеологічному ж розумінні професіоналізм — це така властивість особи працівника, яка забезпечує вирішення професійних завдань найбільш ефективними, соціально схвалюваними методами з постійною спрямованістю на подальший розвиток і максимальне використання особистісного творчого потенціалу. Із системних позицій професіоналізм виявляється в інтегрованому розвитку до дуже високого рівня складових підструктури психічних властивостей і характеру особистості, її досвіду і спрямованості. Він передбачає забезпечення працівником високої результативності праці, ефективне здійснення професійної діяльності у взаємодії з іншими людьми, наявність професійно важливих якостей особистості. Тому поняття «професіоналізм» охоплює три сторони праці: професійну діяльність, професійне спілкування та особу професіонала.

Перші дві сторони можуть розглядатися як об'єктивні характеристики, бо вони пов'язані з активністю працівника різної спрямованості: або на перетворення предмета праці з метою одержання результату, що відповідає суспільним і особистим матеріальним і духовним потребам; або на встановлення взаємодії і співробітництва з іншими людьми в процесі професійної діяльності, тобто на розбудову соціального капіталу організації. Третя сторона — особа професіонала — характеристика суб'єктивна, являє собою сукупність якостей, властивостей, станів працівника, що створюють можливості здійснення ним професійної діяльності і водночас самі змінюються і вдосконалюються в процесі праці.

Отже, професійні «акме» фіксують високий рівень оволодіння людиною прийомами і методами професійної діяльності та професійного спілкування, а також відповідний стан зрілості особистості. Тому показники зрілості діяльності, спілкування та особи працівника можуть бути розглянуті як критерії наявності професійних «акме».

Критеріями наявності суспільно значущого «акме» у професійній діяльності є досягнення результатів у професії, які привернули увагу колег-професіоналів. Критеріями суб'єктивно значущого «акме» у професійній діяльності виступають індивідуальні успіхи працівника, що позначають для нього особисте перевищення своїх попередніх результатів і досягнення максимально можливого для даного моменту результату.

У одній групі працівників професійні «акме» складаються у процесі діяльності і виявляються в результативності, доцільності, технологічності дій, відповідно результату соціальному замовленню, що забезпечує діяльнісну професійну компетентність. У іншій групі працівників професійні досягнення і відповідно професійні «акме» більш помітні у сфері соціальних стосунків

у професійній галузі, умінні одержувати високі результати в праці на основі високих рівнів професійного спілкування, що визначає комунікативну компетентність цих фахівців.

«Акме» у професійному спілкуванні може полягати в описаних здібностях, а також в уміннях об'єднувати колег для вирішення нового кола завдань професійної діяльності, створенні різного роду ефективних професійних співтовариств.

Внутрішніми умовами досягнення професійного «акме» є: стійка адекватна професійна мотивація з орієнтацією на досягнення успіху, а не уникнення невдач; активність працівника, що відповідає найбільшій продуктивності його професійної поведінки; активне професійне цілеполягання і побудова свого професійного шляху по висхідній траєкторії; прагнення працівника до досягнення свого максимального рівня; високий рівень домагань, мотивація самореалізації; здатність мобілізувати наявні у даний момент професійні можливості, сконцентруватися на меті; здібність до відновлення після великих фізичних і психологічних витрат; прагнення зберегти і збільшити свої досягнення.

Зовнішніми умовами появи «акме» у професійному розвитку виступають сприятливе й акмеологічно насичене професійне середовище, що спонукає фахівця до розкриття його справжніх професійних можливостей, а також наявність «акме-подій», що можуть стати поштовхом до кульмінацій, «піків» у професійному розвитку.

Висновки. «Акме» у професійному розвитку особистості — це найвищі рівні професійних досягнень, можливі для людини на даному етапі її професійної біографії. Вони виражаються у сформованості особистості як суб'єкта професійної діяльності, професійного спілкування, а також у зрілості її як професіонала.

Завершуючи ці короткі роздуми, підкреслимо, що у них відзначено лише деякі сфери акмеологічних знань, які мають бути наповнені конкретним змістом. Вирішувати це завдання покликані вчені-акмеологи у тісній взаємодії із усіма зацікавленими представниками інших галузей суспільство- і людинознавства та соціальної практики, бо акмеологія — це не еkleктика, а «вища математика знань про людину та її місце у соціумі» [10, с. 114]. Виявляється, що такий підхід є привабливим і перспективним для всіх, оскільки саме він виражає закономірну потребу суспільства, орієнтованого на соціокультурний прогрес, гармонійний розвиток кожного його члена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология : учеб. пособ. / отв. за ред. А. Деркач, В. Зазыкин. — СПб. : Пнтер, 2008. — 253 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — Л., 1969. — 298 с.

3. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. — М. : Флинта: Наука, 1998. — 168 с.
4. Деркач А. А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А. А. Деркач. — М., 2000. — 119 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. — М. ; Воронеж, 1996. — 400 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высш. шк., 1998. — 194 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М., 2006. — 317 с.
8. Игнатов В. Г. Профессионализм административно-политических элит (философско-социологический и акмеологический подходы) / В. Г. Игнатов. — Ростов н/Д, СКАГС, 2002. — 297 с.
9. Государственная кадровая политика: концептуальные основы, приоритеты, технологии реализации / под ред. С. В. Пирогова. — М. : РАГС, 1996. — 335 с.
10. Семенов И. Н. Акмеология — новое направление комплексных исследований в современном человекознании / И. Н. Семенов // ОНС. — 1998. — № 4. — С. 110-122.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ФЕНОМЕНА ПРОФЕССИОНАЛИЗМА

Погребная В. Л.

С позиций новой интегративной науки — акмеологии исследовано явление профессионализма. Отмечено, что именно она изучает закономерности и технологии достижения вершин профессионализма и творчества как «акме-форм» оптимального осуществления любых видов профессиональной деятельности. Подчеркнуто, что добытое в результате теоретических и эмпирических исследований научное знание характеризуется такой интегративный по своей социокультурной природе и системообразующий по своему методологическому значению онтологический атрибут, как акмеологичность социокультурного бытия человека в пространстве его профессионально-творческого обзавования, становления, саморазвития и самореализации.

Ключевые слова: профессионализм, акмеология, «акме-форма», акмеологичность, профессиональное «акме», показатели профессионального «акме».

THE SOCIAL-CULTURAL CONTEXT OF THE ACMEOLOGY ANALYSIS OF THE PROFESSIONALISM PHENOMENON

Pogribna V. L.

The article covers the research of the phenomenon professionalism by the new integrative science — acmeology. The author stresses, that acmeology discovers laws and technologies of the summits of the professionalism and creative as an «acme-forms» of optimal professional activity.

Key words: professionalism, acmeology, «acme-form», professional «acme», index of the professional «acme».